

„Mutassanak nekem egy regényt, amelyik nem komikus, és én bebizonyítom, hogy az egy rossz regény!” – provokál a humoros hangvétellű regény védelmére a Guardian-ban közölt kisesszéjében Howard Jacobson, a Man Booker-díj 2010-es kitüntetettje. Hazabeszél, hiszen a magyarul kvázi ismeretlennek számító (amúgy 11 regényt írt) Jacobson egyike azoknak, akiket az angol sajtó is úgy nevez meg, mint „a kevés humoros angol írók egyike”, akit olyannyira azonosítanak ezzel a szereppel, hogy az eredmény kihirdetése után, a könyvbloggerek állítólag rögtön a vicces szépirodalom divatját kezdték jósolgatni. Cikkében Jacobson azt állítja, a „komikus regény” éppen olyan tautológia, mint az „irodalmi regény”, és a nevető elragadtatást nevezi meg az irodalom legfontosabb ismérvének.

„Mintha ma félnék attól, hogy egy regény mulatságos – mikor szerepelt utoljára egy komoly regény borítóján a „vicces” szó? –, mintha félnék attól, hogy senki nem olvasná szívesen. Nem mintha elveszítettük volna a nevetésre való képességünket. A stand-up comedy népszerűbb, mint valaha. Akár azt is mondhatjuk, hogy túl sokat nevetünk. Csakhogy helytelen módon megkülönböztetjük a nevetést és a gondolatot, a komédiát és a komolyságot, azt az elragadtatást, amelyet a nagy regények a legviccesebb pillanatokban kínálnak mindattól, amiről ma azt hisszük, hogy az irodalomtól el lehet várni.”

A *The Finkler Question* (A Finkler-kérdés, Bloomsbury, 2010.) című regény, a valóban gyakori humoros pillanatok ellenére sem nevezhető „viccesnek”, még a meglehetősen tágan értelmezhető „angol humor” kategóriában sem, inkább melankóliára hajlik. Vannak benne derűs pillanatok, finom, intellektuális humor, és nem hiányzik belőle a groteszk, sőt akár a triviális sem, a hétköznapi, a váratlan pillanatok néha abszurdba hajló humora, amely egyszerre megnevetteti és megborzongatja az olvasót, mégis a borongós hangulat dominál.

A nyitójelenetben három férfi, három jó barát találkozik egyikük lakásán. Kettőjük frissen özvegyült, zsidó, egyikük pedig (a nem zsidó) soha nem tudott hosszabb kapcsolatot kialakítani nővel. A zárójelenetben a Kaddist mondogatja az egyik szereplő, amelynek szépsége szerinte abban áll, hogy „... nem specifikus. Az ember annyi halottat gyászolhat egy időben, ahányat akar.”

Noha lassú kameramozgást idézve a narráció váltogatva, hol az ex-BBC-szerkesztő, Julian Treslove, hol a médiasztár filozófus Samuel Finkler, hol pedig hajdani tanáruk, az immár nyolcvanas éveit taposó cseh származású Libor Sevcik alakja körül sűrűsödik össze, a történet hőse mégis Julian Treslove. A „hős” ugyanakkor túlzás, hiszen Treslove már-már tulajdonságok nélküli ember, „saját életének megbízhatatlan tanúja”, identitása képlékeny és bizonytalan, olyannyira, hogy egy adott ponton egy hasonmásokat közvetítő ügynökségen dolgozik. Ám itt sem tud egy konkrét sztár hasonmásává válni (egyik alkalmazója nem is tudja megmondani, kihez hasonlít, Brad Pitthez vagy Billy Cristalhoz, holott éppen Colin Firth-et alakítja Mr. Darcy szerepében), hanem csak úgy, általában idézi fel ismert emberek arcát.

Csaknem mindig hiányérzettel teltetett ébred, és ha éppen semmilyen személyes veszteséghez nem tudja kötni ezt az érzést, a politikához és a sport hírekhez fordul ihletért. „Lezuhant egy repülő – mindegy, hol. Megszégyenült egy jeles és kiváló személyiség – mindegy, hogyan. Az angol krikettcsapatot tönkrevérték – mindegy, ki. Mivel soha nem érdekelte a sport, és nem is értett hozzá, cseppet sem meglepő, hogy a beteljesületlenség állandósult érzését éppen a nemzeti krikettcsapat asszociálta. Ugyanígy járt el a teniszszókkal, a futballistákkal, a bokszolókkal, sőt, még a kuglizókkal is.”

Treslove tipikus sodródó ember, egyik állásból a másikba, egyik nőtől a másikig kerül, de egyiket sem bírja megtartani, két nőtől két fia is születik, de nem nagyon tudja megkülönböztetni őket egymástól. A BBC-től (a patinás intézménytől, amelynek még az épületét is gyűlöli, és ahol az egyetem elvégzése után egy éjszakai zenei műsort vezet) azért bocsátják el, mert túl sok gyászos zenét tesz be. Annak ellenére, hogy állandóan a szerelmet keresi, képtelen tartós kapcsolatot kialakítani, számára a szerelem legmagasabb megjelenési formája az, amikor a szeretett nő meghal a karjai közt. Az olasz opera iránti szenvedélyének jegyében, némi nagyzolással ezt „Mimi-komplexusnak” nevezi.

Gyermekkori iskolatársa és barátja, Sam Finkler, a médiasztár filozófus és nőcsábász mindenben az ellentéte, a modern médiamechanizmusok ismerője, aki pontosan tudja, mikor, mit kell tennie, hogy a figyelem középpontjába kerüljön. Hírnevét olyan praktikus, bölcséleti témákat boncolgató könyvecskék írásával alapozta meg, mint például Egzisztencialista a konyhában (kis fricska a *The Pedant in the Kitchen*-t író Julian Barnes felé), A házi sztoicizmus kis könyve vagy Randizz Descartes-tal!, és tévedhetetlen biztonsággal tudja, hogy mikor kinek a társaságában érdemes mutatkozni, mikor, hol, mit kell mondania, hogy szavára felfigyeljenek. Ifjúkori tanáruk, mentoruk, későbbiekben barátjuk a Holokauszt elől Angliába menekült Libor Sevcik, elsősorban az amerikai showbiznisz világából tudósító íróként/újságíróként vált ismertté, s noha olyan világsztároknak volt bizalmasa, mint Marilyn Monroe, egész életében egyetlen nőt szeretett: a feleségét.

Három férfi, három eltérő felfogás a nőkről, három eltérő életút találkozik a regény cselekményét elindító vacsorán. „A gyász elsimította az életkori és karrierbeli különbségeket, újraélesztette bennük a törődést. A gyász, a kegyetlen gyász volt az oka annak, hogy gyakrabban találkoztak, mint harminc évvel ezelőtt. Most, hogy asszonyaik elmentek, ismét fiatalemberré válhattak.”

Egy ilyen vacsora után a hazatérő, kirakat előtt bámszokdó Treslove-t kirabolják. Támadójának ugyancsak félreérthető, minden bizonnyal rosszul hallott mondata miatt Treslove meggyőződésévé válik, hogy antiszemita támadás áldozata lett, s egy hirtelen döntéssel elkezdi magát zsidónak tekinteni. Ebben a rögeszméjében aztán a végtelenségig elmegy, minden lehetséges kulturális közhelyet komolyan vesz és alkalmazni próbál a kóser konyhától a speciális zsidó humor megértésén át a körülményes való filozofálásig. Közben minduntalan akadályokba ütközik, míg végül arra a felismerésre jut, hogy: „Az embernek zsidónak kell születnie, és zsidóként kell nevelkednie ahhoz, hogy mindenben a zsidók kezét lássa. Vagy nácinak.”

A *The Finkler Question* voltaképpen éppen erről szól, a zsidóságról, mégpedig felváltva hol belső nézőpontból (Finkler, Libor), hol pedig egy kívülről, befele/ megértésre sóvárgó szereplő tekintetén keresztül. Németh Gábor provokatív című könyve, a *Zsidó vagy?* voltaképpen nem a zsidóságról szól, a „zsidóság” fogalma egyszerűen az idegenség metaforájaként funkcionált. Jacobson hőse barátja nevét emeli a zsidóság metaforájává, számára a „Finklerség” mindaz, amiből kirekesztettnek érzi magát, amit minden igyekezete ellenére képtelen megérteni. „Meggzűnteti a stigmát – gondolta. Ha az ember Finkler-kérdésről vagy Finkler-öz-

szeesküvésről beszél, máris kihúzta a dolog méregfogát.”

Az angol kritika már korábban felfigyelt rá, hogy Jacobson hajlamos „rázós”, de legalábbis meglepő témákat választani (előző regényének, az An Act of Love-nak a hőse például egy férj, aki megpróbálja hűtlenné tenni a feleségét), mint ahogy arra is, hogy a kortárs, angol/zsidó identitás kérdése is fontos szerepet játszik a regényeiben, még akkor is, amikor nincs explicit módon kifejezve. A The Finkler Question erejét talán elsősorban a külső és belső nézőpontok állandó dinamikus egymásnak feszülése adja. A labilis, bizonytalan identitású Treslove olyan kétségbeesetten próbál tartozni valahová, zsidóvá válni, hogy megpróbálja egy nép teljes kulturális örökségét, történelmét, mentalitását amolyan „gyorstalpaló” módon elsajátítani. Nyilvánvaló, hogy próbálkozása kudarcra ítéltetett, és a felesége elvesztését feldolgozni nem tudó, afféle öregkori depresszióba süllyedő Libor utolsó beszélgetésükkor szembesíti is próbálkozásának visszatetsző voltával.

„Barátom, amióta csak ismerlek, te mindig a végre vágtyál. Egész életedet felkészüléssel, a sírás szélén töltötted. (...) Azt hiszem, megkaptad, amit akartál. Az egész zsidó geseftet. Azt hiszed, ez egy rövidítés a katasztrófa felé. Nem mondom, hogy tévedsz. (...) Bukás, özönvíz, Szodoma és Gomorra, Utolsó Ítélet, Masszada, Auschwitz – ha csak ránézel egy zsidóra, máris az Armageddont látod. Jó teremtéstörténeteink vannak, de a rombolásban még jobbak vagyunk.”

Treslove barátai ugyanakkor, akik a maguk különféle módján megélik saját zsidóságukat, éppen választásaik, döntéseik révén jelzik azt a távolságot, amelyet a külsőségekhez, a felületen tetten érhetőhöz ragaszkodó Treslove nem érthet meg. Számukra a hagyomány hajlítható (Treslove éppen egy Libor által rendhagyó módon ősszel – ! – rendezett Széder-esten találkozik Hepzibah-hal, azzal a nővel, akit egy ifjúkori jóslat nyomán élete nagy szerelmének vél), az identitás azonban nem. Hallgatólagosan elfogadják, hogy létezik az, amit Konrád György nemrég egy interjúban így fogalmazott meg: „szerintem mégis van a zsidóságnak, a zsidó létnek egy fontos, mindenki másétól különböző sajátossága: az a pozíció, ahonnan a környezetére, a környező világra és a környező kultúrára gondol.” Még mielőtt azt mondanánk, hogy de hát ez univerzális vonás, minden nemzet fiára érvényes a maga módján, Konrád pontosít: „Abban a pozícióban, amelynek elmozdíthatatlan ténye az, hogy – mondjuk esetemben – valamennyi osztálytársamat megölték, és látom magam előtt őket, ezt, aki nem zsidó, ha mégoly finoman empatikus is, nem láthatja, nem érezheti, nem élheti át. Még azt is mondhatnám, hogy a fiatalabb zsidók is csak sokkal felületesebben képesek ezt átélni.”

Nos, Jacobsonnál éppenséggel nem ezzel a közép-kelet-európai zsidó identitással találkozunk, hanem egy másikkal, amelynek hagyományában nyilván központi szerepet játszik ugyan a Holokauszt, de a hangsúly a „zsidó másság” általánosabb, eleve modern, multikulturális környezetben való (hiszen a huszonegyedik századi Londonban járunk) meghatározására, és az izraeli politikához, illetve az izraeli-palesztin konfliktushoz való viszonyulásra tevődik. Ez a képlékeny, sokszínű, történelmi múltra alig fogékony, önreflexióra kevésbé hajlamos közeg aztán olykor fájdalmasan humoros helyzeteket generál. Egy régi zsinagóga egyik legrendszerebb látogatója egy tagbaszakadt motoros, nyakában a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PLO) jellegzetes kendőjével; Treslove egyik fia „valakitől úgy hallotta”, hogy a Holokauszt csak mese, Finkler pedig kénytelen rádöbbedni, hogy saját fia „egy kibaszott kis antiszemita”.

Az angol irodalomban a zsidóság sokkal inkább periférikus téma, mint az amerikaiban, ahol meghatározó szerepet játszik olyan írók munkáiban, mint Philip Roth vagy Saul Bellow. Hogy Kelet-Közép-Európáról ne is beszéljünk, ahol, ha kicsit jobban odafigyelünk, a zsidóság kérdése és a nemzeti kultúra fogalma számos ponton szorosan egymásba fonódik, elég, ha csak a különböző nemzeti kultúrák néhány prominens alakjára gondolunk, Paul Celantól Radnóti Miklóson vagy Szerb Antalig. Az angol regényirodalom emblematikusnak számító zsidó figuráit (pl. velencei kalmár, Fagin, Leopold Bloom) nem zsidó írók alkották meg. Nem véletlen hát, hogy Jacobson új regényét és annak Booker-díját afféle jégtörőként is üdvözi a kritikus szakma, mint amely talán meghozza a kedvet a brit-zsidó identitást megfogalmazó próza írásához.

Attól függetlenül, hogy ez a reményük beválik-e vagy sem, és eltekintve attól, hogy mennyiben jogos vagy jogtalan olvasói elvárás, hogy egy író éppen saját létének egzisztenciális kérdéseit fogalmazza meg, vagy hogy olyan témákat érintsen, amelyekről valamilyen kategóriába való beleszületése, vállalt vagy rákényszerített identitása folytán netán másoknál többet tud, a The Finkler Question jó könyv. És nem feltétlenül csak az üldözöttség, az identitás és identitásválság, a gyűlölet és az áldozattá válás kérdésének felvetése teszi azzá, hanem az a mód, ahogy ezek a többnyire tragikus pátozzsal vagy fájdalmas grimasszal tárgyalható kérdések megjelennek, illetve keverednek a generációkon átívelő férfibarátság, az öregség, az úgynevezett „mid-life crisis” (középkor válsága) és a gyász megélésének témájával, vagy az érzelmi paraziták (Treslove) lélekrajzával. Jacobson végső soron egy ellentmondásos, ugyanakkor rendkívül erős érzelmi mozgás köré építi regényét, azt a dinamikát próbálja megfogni, amely lehetővé teszi, hogy az egyén egyszerre legyen rajongója és ellenzője saját kulturális örökségének. Márpedig mi másról szól a „Finklerség” (ami itt behelyettesíthető bármivel, legyen az zsidó, magyar, román, zulu vagy inuit), ha nem éppen erről az ellentmondásról?

Kategória: Sétatér

Denumire autor: Vallasek Júlia

Látó Szépirodalmi Folyóirat